

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА

Факультет історії та філософії

Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: «Пропаганда в українському націоналістичному русі на

Західній Україні у міжвоєнний період: структура, види та форми»

**«Propaganda in the Ukrainian nationalist movement in Western Ukraine in
the interwar period: structure, types and forms»**

Виконав: здобувач заочної форми навчання

Спеціальності 032 Історія та археологія

Освітня програма Історія та археологія

Омельченко Володимир Володимирович

Керівник д.і.н., проф. Хмарський В. М. _____

Рецензент к.і.н., доц. Захарченко Г. М. _____

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ ____ від _____ 2024 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1
протокол № ____ від _____ 2024 р.
Оцінка ____/____/
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис) Олена БАЧИНСЬКА
(прізвище, ім'я)

(підпис) Олена СМІНТИНА
(прізвище, ім'я)

Одеса-2024

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Націоналізм та політична культура Західної України у міжвоєнний період. Конкуруючі ідеології.....	7
1.1 Формування політичної культури на західноукраїнських землях в умовах польської окупації.....	7
1.2. Основні українські політичні партії та рухи на Західній Україні в 1920-х роках.....	12
Розділ 2. Генеза ідеології українського націоналістичного руху.....	16
2.1. Активізація політичного активу УВО.....	16
2.2. Формування ідеології українського націоналізму.....	17
2.3. Радикалізація політичних ідей і поглядів і підпільне видавництво. Часопис “Сурма”, агітка “Як і чому ми боремося з поляками”.....	23
Розділ 3. Пропаганда в націоналістичному русі: зміст, форми і методи.....	28
3.1. Теорія пропаганди і її зміст.....	28
3.2. Практика пропаганди. Форми, методи і засоби.....	20
3.3 Пропаганда і Преса.....	32
3.4 Освіта і “Просвіта”.....	34
3.5 Церква.....	36
Висновки.....	39
Список використаних джерел і літератури.....	41

ВСТУП

Актуальність. “Слава Україні! – Героям Слава!” – ці гасла пропаганда організованого українського націоналізму запозичила, ще з часів визвольних змагань 1917-1921 років, але адаптувала і масштабувала її під свою боротьбу. Знамениту пісню “Зродились ми великої години”, яку співали на Революції Гідності, і співають у бліндажах російсько-української війни, написали вже безпосередньо на замовлення Проводу Українських Націоналістів в 1932 році. Проста, лаконічна назва статті Степана Бандери: “з москалями немає спільної мови” сьогодні як ніколи актуальна. Дивовижно, але пропагандистські, агітаційні, ідеологічні матеріали, які починали створювати сто років тому і досі актуальні. Що, які якості дали пропаганді українського націоналізму, яку на перших етапах створював гурток з кількох десятків ентузіастів, таке довголіття – це головне питання цього скромного і поспішного дослідження.

Історична важливість. Якщо ми кажемо: пропаганда, ми маємо згадати і ідеологію, яка, умовно кажучи, є фундаментом простіших агітаційних конструкцій. Якщо ми кажемо: ідеологія, то не можна згадати і політику з соціолією. Пропаганда – це складний соціальний феномен, який живе значно довше за своїх творців. Дивно, але не зважаючи на масштаби пропагандистської діяльності ОУН, на кількість історичних досліджень, пов’язаних з українським організованим націоналізмом, феномен націоналістичної пропаганди ніхто комплексно не досліджував, або автор не зустрічав такого дослідження. Вплив на сучасність предмета нашого дослідження, нам здається очевидним.

Географічні межі дослідження - це Західноукраїнські землі в межах Польської Держави 1920-1939 рік. Це Холмщина, Підляшшя, Західна

Волинь, Західне Полісся, Осяння, Лемківщина, а не тільки Галичина, як може здатися на перший погляд.

Хронологічні межі. Дослідження починається з умовної дати – 30 липня 1920 року – тоді в Празі створили Українську Військову Організацію – підпільну воєнну структури, сформовану старшинами армій УГА та УНР, які мали в основному ліберальні, демократичні переконання, але дивним чином саме УВО стало базою на якій зародився український націоналізм. Закінчується теж умовно 1 вересня 1939 року, коли політичну боротьбу заступила велика війна.

Метою дослідження є: Дослідження ідеологічної еволюції: Вивчити генезу ідеології українського націоналістичного руху. Аналіз основних етапів етапи трансформації пропаганди організованого націоналізму. Дослідження змісту, форми і методів пропаганди українського націоналістичного руху. Визначити роль друкованих видань у поширенні націоналістичної ідеології. Встановити вплив провідних діячів та авторів на формування націоналістичної ідеології та пропагандистських стратегій.

Предметом дослідження є: власне сама пропаганда, але тут важливо дати визначення цьому поняттю. Український академічний тлумачний словник дає наступне:

ПРОПАГАНДА, и, ж. Поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань. [60]

У перекладі з латині «пропаганда» означає «те, що підлягає розповсюдженню», але вже у політологічному словнику словнику знаходимо поміж іншими значеннями:

«Ідейний вплив на широкі маси або певні групи людей, що носить політичний або релігійний характер» [56, 624].

Cambridge Dictionary та Oxford Dictionary натомість менш дипломатичні, але більш конкретні:

“... це ідеї чи твердження, які можуть бути неправдивими або представляти лише одну сторону аргументу, які використовуються для отримання підтримки політичного лідера, партії тощо.” [61]

“це ідеї, які транслюються, публікуються чи іншим чином поширюються з наміром вплинути на думку людей” [62].

Оскільки пропаганда – складний соціальний, культурний та історичний феномен, то предмет дослідження охоплює весь спектр політичних, соціальних та культурних явищ, які формували політичну культуру та націоналістичний рух Західної України в міжвоєнний період.

В якості **джерел** в цьому дослідженні використано великий обсяг періодичних видань як українських націоналістів, так їх ідеологічних конкурентів. Окрім того досліджено ідеологічні видання УВО та ОУН. Серед дослідників, чий роботи використовувалися можна назвати: Зиновій Книш, Іван Васюта, Павло Мірчук, Сергій Квіт, Микола Посівнич. Основною групою **джерел**, якою ми користувалися при написанні цієї роботи стали оцифровані періодичні видання структур та організацій, які належали до організованого українського націоналізму. Це були часописи: “Розбудова Нації” – Прага: 1928-1934 рр. “Сурма” – Берлін: 1927-1934 рр. Заграва – Львів: 1923-1924 рр. В цих періодичних виданнях нас передовсім цікавили програмні статті таких теоретиків націоналізму як Дмитро Донцов і Степан Ленкавський, журналіста та теоретика пропаганди Володимира Мартинця.

В цьому дослідженні ми не могли обійтися без установчих документів ОУН та УВО, які так само публікувалися в вказаних часописах.

Були використані і архівні матеріали польської поліції, що містяться в ЦДАГО та ЦДАВО України, де йшлося про протидію польської адміністрації акціям українських націоналістів.

Була використана масштабна база мемуарної літератури, яку собі діячі українського націоналістичного руху видали вже в еміграції. Серед авторів слід зазначити Зенона Пеленського, який досліджував соціологію націоналістичного руху, а також політичного активіста та плідного автора Зиновія Книша. Звісно, ми не оминули увагою спогади Степана Бандери, хоча у цьому дослідженні йому приділено небагато уваги.

Історіографія проблеми. Якщо говорити про дослідження українського націоналістичного руху, то масив історичних праць колосальний: це і роботи Миколи Посівнича, який опрацював колосальних масив історичних проблем. Ґрунтовно дослідив розвитку ідеології націоналізму Сергій Квіт; польські каральні акції Роман Скакун; проблеми відносин Церкви та ОУН детально досліджені в спільній роботі Зайцева О., Бегена О., Стефаніва В. “націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920—1930-ті роки)”; цікавий приклад дослідження пропаганди дає в своєму дослідженні Пропаганда в ідеологічному дискурсі газети УВО "Сурма" Гадзюк О.; змістовні дані про соціологію українців у міжвоєнній Польщі дає у своїй роботі Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. Федевич К.

Структура складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (62 позиції).

Загальний обсяг роботи становить – 41 аркуш.

РОЗДІЛ 1

НАЦІОНАЛІЗМ ТА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД. КОНКУРУЮЧІ ІДЕОЛОГІЇ

1.1 Формування політичної культури на західно-українських землях в умовах польської окупації.

Після поразки ЗУНР у війні з Польщею 1918-1919 років під владою Польщі опинилися такі етнічні землі: Східна Галичина, Холмщина, Підляшшя, Західна Волинь, Західне Полісся, Осяння, Лемківщина. Варшавський (1920 р.) і Ризький (1921 р.) договори закріплювали цю територією за Польщею. Українці стали тут найчисленнішою національною групою (після поляків) – їх було понад 5 млн осіб (15% від усього населення цієї країни). Незважаючи на чисельність українського населення та його компактне проживання на своїх етнічних територіях, польський уряд очікувано почав проводити антиукраїнську політику. Основні заходи цієї політики включали:

- **Освіта:**
 - Посилення викладання польською мовою в школах.
 - Переведення "русських" та двомовних польсько-українських шкіл на захід від Сяну виключно на польську мову викладання. Для прикладу з 443 українських шкіл, що були на Волині перед війною, в 1922/23 навчальному році залишилось лише 8, і жодної державної середньої школи, за виключенням 3 приватних. Натомість діяло 1459 польськомовних шкіл [19, 96 с.]
 - Зменшення годин викладання українською мовою на користь польської в школах, де викладання українською мовою неминуче.

- Контроль за польськими дітьми, які відвідують двомовні школи, щоб запобігти їх "рутенізації" за допомогою навчальної програми.

- Забезпечення наявності хоча б одного вчителя польської національності у школах навіть за наявності невеликої кількості польських учнів.

- **Культурна та релігійна сфери:**

- Збільшення кількості польського католицького духівництва та католицьких парафій у Східній Малопольщі (у міжвоєнний період історії Польщі найменування території воєводств Львівського, Тернопольського і Станіславського з переважною на ній більшістю українського населення).

- Підвищення рівня польської національної самосвідомості молоді через літні молодіжні табори, туризм та культурно-просвітні організації.

- Більш активне використання радіомовлення для польської національної пропаганди.

- **Адміністративні заходи:**

- Використання в органах державної адміністрації лише польської мови та обов'язкове розміщення написів польською мовою на головному місці і великими літерами.

- Принаджування польських спеціалістів з внутрішніх районів Польщі до Східної Малопольщі.

- Підтримка польських громадських, культурних, економічних і патріотичних організацій у регіоні з боку польських організацій з центральних районів Польщі.

Таким чином, асиміляційна політика польської влади включала широкий спектр заходів, спрямованих на полонізацію українців та

зміцнення польського елемента в регіоні [55, с. 179]. Тож не дивно, що такі заходи викликали реакцію спротиву серед українців Галичини, Волині та інших регіонів, і що цей спротив знаходив вираження в появі політичних рухів і партій, радикальних і ліберальних, які мали знайти вихід до своєї аудиторії: легальний, частково легальний і, у випадку радикальних рухів, яким і позиціонував себе український націоналізм, – нелегальний.

В контексті асиміляційної політики польського уряду слід ще окремо виділити боротьбу адміністрації з українською пресою та самвидавом, які стали окремим, визначальним фактом нашого дослідження. Українські видання продовжували існувати і активно діяти, хоча й під контролем польської цензури. Видання обговорювали важливі політичні, соціальні та культурні питання, сприяючи формуванню національної самосвідомості.

Дві перші позиції: освіта та культурна й релігійна сфера, а також зазначену нижче пресу, слід за визначенням вважати сферами де передусім обговорюється, формується ідеологія, що відповідно зумовлює методи і форми пропаганди, що і є першочерговим предметом нашого дослідження. Проте, перш ніж перейти до безпосередньо до пропаганди в націоналістичному русі, розглянемо генезу політичного життя українства на прикладі короткого огляду основних політичних партій і політичних рухів.

Політичне життя в Західній Україні в міжвоєнний період можна умовно поділити на кілька етапів:

- 1920-ті роки: Післявоєнна стабілізація: Після Першої світової війни та польсько-української війни, встановлення польської влади у Східній Галичині. Політична активність українців: Створення різних політичних партій та

організацій, таких як Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО), Комуністична партія Західної України (КПЗУ), Організація українських націоналістів (ОУН) та інші. Парламентська діяльність: Участь українців у парламентських виборах Польщі, хоча їхня діяльність часто обмежувалася польською владою.

- Початок 1930-х років: Репресії та асиміляційні заходи: Польська влада почала активні репресивні заходи щодо українських політичних та культурних організацій. Терористична діяльність ОУН: Поширення терористичних актів, організованих ОУН, у відповідь на репресії польської влади. Спроби домовитися: Незважаючи на репресії, деякі українські партії намагалися домовитися з польською владою про певні поступки.
- Середина 1930-х років: Період "санації": Після перевороту 1926 року польський уряд Юзефа Пілсудського почав проводити політику "санації" (відновлення порядку), яка включала жорсткі заходи щодо українських організацій. Погіршення відносин: Подальше погіршення польсько-українських відносин, зростання антиукраїнських настроїв у польському суспільстві та уряді.
- Кінець 1930-х років: Загострення ситуації: Зростання міжнародної напруги перед Другою світовою війною, криза Чехословаччини та створення автономного державного утворення в Закарпатті. Нові виклики та можливості: Поява нових політичних можливостей для українців у зв'язку зі змінами у міжнародній політиці та спробами перегляду післявоєнних угод. [46, с. 22-40]

Політичне життя в Західній Україні в міжвоєнний період характеризувалося передусім розділеністю національного руху, що в основному полягала у питанні ставлення до польської влади, легітимності польських виборів і, відповідно, інституцій, а також у можливості чи неможливості співпраці та інтеграції з де-факто окупаційною владою.

Втім, на нашу думку визначальним фактором у формуванні політичної культури Заходу України у міжвоєнний період слід вважати не приналежність членів української політичної спільноти до тієї чи іншої партії чи ідеології, а масову індиферентність населення і відсутність чіткої самоідентифікації. Згідно підрахункам українського дослідника Олега Дудяка, за результатами перепису 1931 р. населення контрольованої Польщею території Західної України без винятково етнічних польських повітів на заході складало 5 372 974 особи [47, с. 291]. До 50% з майже п'яти з половиною мільйонів жителів Східної Галичини аж до самого 1939 р. знаходилися поза зоною впливу польського, єврейського та українського політичних та ідеологічних рухів. До половини представників галицького селянства не мали чітко вираженої сучасної національної самосвідомості і були об'єктом боротьби за «душі» не тільки українських партій, але і польських рухів [48, с. 14-15]. Не самовизначені поза межами своєї територіальної громади і субетносу (русини), або конфесійної приналежності (католики або греко-католики) – ці люди ставали основним об'єктом і основною ціллю пропаганди. Базовим конфліктом сільського населення був не національний, а соціальний, і лиш несправедлива, на їх думку, аграрна реформа польської адміністрації, перемінила соціальний конфлікт на національну визвольну революцію. Саме тому у своїй пропагандистській діяльності створена в кінці 1920-х років Організація

Українських Націоналістів зробила такий акцент на майновому та соціальному питаннях. Та поки на початку 20-х ця половина українства стала тим елементом, що інтегрувався у Польські інституції.

Попри поширену думку про загальний спротив польській владі, факти говорять про масштабну інтеграцію у міжвоєнне соціальне, економічне та культурне життя Польщі. Галицькі українці масово отримували польське громадянство. Це було необхідним для нормального життя у Польщі, включаючи отримання документів, підтвердження майнових прав, пересування, роботу та навчання. З 1922 року українців почали призивати до польської армії, що було б неможливо без наявності польського громадянства. Широкомасштабний призов відбувся у першій половині 1923 року у Східній Малопольщі. Інтеграція відбувалася найшвидше на індивідуальному рівні, де освічена частина селянства, інтелігенція, духівництво та представники ділових кіл взаємодіяли з польською адміністрацією у своїх повсякденних справах. Це включало виконання юридичних і майнових зобов'язань, участь у місцевих політичних і соціальних структурах. Практично не було випадків відмови від польського громадянства серед українців, які залишалися на території Польщі. Один з небагатьох прикладів суто політичної еміграції – керівник Української Військової Організації Євген Коновалець. Хоча він, можливо, також мав польський паспорт. Його еміграція мала політичний характер, так само як і частини старшини УСС та УГА.

1.2. Основні українські політичні партії та рухи на Західній Україні в 1920-х роках.

Конкуруючі між собою основні українські політичні партії та ідеології слід поділити на такі, що діяли легально і ті, що знаходились у підпіллі. У міжвоєнний період у Західній Україні, що знаходилася під

польською владою, діяло кілька основних українських політичних партій:

- **Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО):** Найбільша і найвпливовіша українська партія у Польщі. УНДО брала активну участь у парламентських виборах, захищала українські національні інтереси та намагалася використати демократичні права і свободи, що існували в Польщі.
- **Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП).** Друга за впливом легальна українська політична партія, яка теж активно брала участь у парламентських виборах і прагнула захистити права українців у Польщі. УСРП також намагалася використати демократичні права і свободи для захисту українських інтересів.
- **Українська соціал-демократична партія (УСДП).** Ця партія не мала великої масової підтримки через те, що звертала основну увагу на нечисленний український пролетаріат Галичини та об'єднувала невелику групу українських інтелектуалів з радикальними соціалістичними переконаннями. Орієнтувалася на Радянський Союз.
- **Українська військова організація (УВО)** законспірована організація, яка діяла у міжвоєнний період, маючи вплив перш за все серед військових УСС та УГА, проте згодом консолідувавши в собі молодий націоналістичний актив, ставши ядром Організації Українських Націоналістів яка і стала основою організованого націоналістичного руху міжвоєнного періоду.

Нам цікаві передовсім УНДО та ОУН, як полярні у своїй політичній програмі рухи, конкуренція між якими багато в чому і зумовила тематику, зміст пропаганди організованого українського націоналізму. УНДО та УВО (а згодом і ОУН) мали різні ідеології та підходи до політичної діяльності, що відображалось і в їхньому ставленні до польської влади, та в ставленні польської адміністрації до цих організацій. УНДО була поміркованою політичною силою, що намагалася досягти національних цілей українців через легальні політичні засоби та співпрацю з польською владою. УНДО виступала за широку автономію для українців у Польщі та визнання їхніх культурних і національних прав. Партія об'єднувала значну частину української інтелігенції та лідерів громадських організацій, таких як «Просвіта», «Рідна школа» та «Ревізійний союз українських кооперативів». Кількість активних прибічників УНДО становила кілька десятків тисяч осіб. Партія мала значний успіх у виборах до польського сейму у 1928 році 23 місця у польському сеймі (серед 40 на всіх українців) і 9 до сенату (11 на всіх українців) [19, с.225]

УВО на відміну від УНДО, дотримувалася радикальніших поглядів і виступала за збройну боротьбу за незалежність України. Впливовий член УВО, засновник ОУН Осип Байдунник взагалі критикував конкурентів з УНДО як “безхребетну м'язму” [30, с. 412].

Ідеологія УВО включали відмову від співпраці з польською владою та застосування збройних методів у боротьбі за державність. На початку 1920-х років Організація нараховувала не більше кількох сотень членів і мала 2–3 тисячі прибічників, готових діяти на постійній основі, але не зважаючи на явний дисбаланс сил, саме УВО-ОУН стане домінуючою політичною у другій половині 30-х років. Якщо перші парламентські вибори 1922 УВО закликала своїх членів бойкотувати,

хоча мало відомим є факт, що в відрізненні від становища в Галичині УВО давало під час виборчої кампанії на ПЗУЗ українським кандидатам чинну, зокрема охоронну допомогу [30, с. 505]. Вже в другій половині 20-х років настрої дещо змінилися, організації українських націоналістів її керівники серйозно розглядали можливість ситуації, коли частина організації, зберігши назву Українська військова організація, продовжила б активну підпільну боротьбу з Польщею. А не обтяжена «баластом» терористичних актів ОУН могла б зайнятися легальною політичною діяльністю і, можливо, навіть брала б участь у парламентських виборах у Польщі [46, с. 123].

УВО. Зокрема, у п'ятому номері «Сурми», офіційного друкованого органу УВО за грудень 1927 р. підкреслювалася важливість «конструктивної роботи» в сфері освіти, фізичного виховання, наукової діяльності, кооперативного руху тощо, котра зміцнює українську націю, доводить її життєздатність і підтверджує самим українцям, «ворогам і всьому світові... здатність української нації до самостійного існування у своїй державі» [4, 1928 №6 с.1].

РОЗДІЛ 2

ГЕНЕЗА ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ

2.1. Активізація політичного активу УВО.

Член УВО, член-засновник ОУН та крайовий провідник на західноукраїнських землях Зенон Пеленський, якому ми завдячуємо цінним терміном “організований український націоналізм”, в свої статті про соціологію руху виділив два основні етапи трансформації УВО в ОУН у міжвоєнний період:

- Перший етап — це десятиріччя від 1919 по 1929-ий роки. Це час, коли визвольний рух вміщався у формах УВО.
- Другий етап, також кругло десять років, 1929/39, — від зформування Організації Українських Націоналістів не тільки за кордоном, але головною на Батьківщині, до вибуху другої світової війни [30, с. 503]

Українська Військова Організація у свої перші роки існування була невеликою за кількістю, але надзвичайно активною та рішучою групою. Організація було створено для продовження боротьби за незалежність України шляхом збройної боротьби та активної підпільної діяльності, і передовсім задумувалась саме як військова організація для військового опору та терористичних акцій (таких, як замах на Пілсудського у 1921 році), тож адресатом пропаганди ОУН були не широкі маси, у відносно невелика група старшин та солдатів УГА та УСС, що залишилися на окупованій Польщею території або емігрували закордон. Це була за своєю природою та організацією орденська воєнізована структура, що не мала за мету активну політичну і, відповідно, пропагандистську діяльність. Зенон Пеленський вказує на аполітичність щойнозаснованої УВО:

“Засновниками і керівниками УВО були головним чином українські офіцери, підофіцери і вояки, здебільшого, Української Галицької Армії. Під п’ятиприкметниковою державою вони на базі свого виховання і своїх досвідів могли розуміти тільки державу національно-демократичного, ліберального, капіталістичного типу. Тобто: тільки таку державу, як вони її знали і розуміли напередодні падіння австро-угорської монархії.” [30, с. 503]

Ситуацію ізольованості УВО змінило декілька факторів: по-перше це був відхід від активної діяльності більшості старого або аполітичного, або переважно ліберального у своїх переконаннях військового активу, які були переважно вже літніми людьми. Їх в крайових організаціях заміняли молодші і радикально налаштовані члени. Другим фактором стало посилення репресій з боку польської влади. По східній Галичині польська адміністрація проводить масові арешти та інтернування українців. Володимир Мартинець, член нової генерації УВО, один з наймасштабніших публіцистів організованого українського націоналізму, у своїй праці “від УВО до ОУН” вказує такі дані: число заарештованих та інтернованих за 1919-23 рр. досягло 100 тис., при чому в одному тільки таборі Букшопи в Бересті від хвороб і поганих умов утримання померло біля 23 тис. [1, с.25]. Масштаби репресій зростали, тож потрібна була організація, що відповідала б суспільному запиту спротиву. УВО мала масштабувати свою діяльність і переходити від поодиноких акцій до масштабної політичної діяльності. УВО вирішує відновити випуск журналу “Літературно-науковий вісник” заснованого ще у 1898 році львівським Науковим Товариством ім. Шевченка [23]. запропонувавши на посаду редактора доктора Дмитра Донцова [4, с.48–49]. Цікаво, що сам Грушевський, власне засновник журналу, був обурений таким призначенням. [35, с. 24] Організація поширювала серед населення

різноманітні листівки, відозви, брошурки, в яких висвітлювалась окупаційна польська політика стосовно українців та заклики готуватись до збройної боротьби. У 1921 році існував часопис УВО “Наш шлях” проте через політичне переслідування і фінансові труднощі УВО змушена була припинити його видання. [51, с. 114].

2.2. Формування ідеології українського націоналізму.

Розширення видавничої діяльності, масштабування політичної активності зумовили гостру необхідність в створенні ідеологічної бази для ефективної пропаганди молодого націоналістичного руху. Тут перш за все слід відзначити діяльність вже побіжно згаданого нами у попередньому розділі редактора відновленого УВО “Літературно-наукового вісника” Дмитра Донцова. Народжений у 1893 році на Півдні України у Мелітополі, він став в 20-ті роки двадцятого сторіччя головною ідеологічною зіркою націоналістичного руху Західної України. Сергій Квіт у своїй дисертації “Дмитро Донцов і “Літературно-Науковий вісник” наводить цитату дослідника українського визвольного руху Анатолія Бедрія, що максимально точно характеризує вплив, який мав Донцов на молоду генерацію українських націоналістів: “В Революційному Проводі (Степана Бандери) всі належали до цієї школи. Розгорнення на всенародню скалю організованої визвольної боротьби у великій мірі завдячуємо титанічній ідейно-виховній праці, продовж двох десятків років, д-ра Дмитра Донцова. Ніхто інший так багато не причинився до унапрявлення, цілеспрямовання, формування і росту з малих нечисельних гуртків студентської молоді нової національної еліти, як цей динамічний мислитель, теоретик, пропагандист, виховник-педагог, публіцист і учений” [35, с. 19]

Дмитро Донцов був активним діячем українського соціал-демократичного руху часів революції 1905 року і визвольних змагань 1917-

1921 рік, але залишив саме політичну діяльність, щоб зосередитись на публіцистичній діяльності. Перший крайовий провідник ОУН на західноукраїнських землях Богдан Кравців згадував: "Дмитро Донцов не був практичним політиком і участі в діяльності зоргані- зованої політичної партії чи руху після визвольних змагань 1917-20 років не брав. Не був він і творцем такої чи іншої політичної доктрини і програми. Проте, як ідеолог і публіцист, він мав величезний вплив на політичні концепції і розвиток провідних в цьому сторіччі політичних угруповань і рухів на українсь- ких землях" [53, с.11].

Саме те, що Донцов не був політиком, або солдатом, як попереднє покоління старшин з УГА чи УСС, а саме інтелектуалом і теоретиком, а окрім того володів чудовими видавничими якостями, і послужило успіху ідей українського націоналізму. "Вісник", що виходив друком з 1922 по 1932 рік мав великий успіх: Дмитру Донцову "вдалося зробити в Галичині те, чого не спроможна була зробити жодна політична організація - повести за собою ціле покоління молоді, вселити в нього віру у свою націю, виховати гордість і жертвність, впевненість у власних силах, дати орієнтири на перспективу. Можна сказати, що вся творчість, редакторська й видавнича політика Д.Донцова були підпорядковані ідеї нації й позбавлені "малоросійської шатості", з якою він так нещадно боровся" [35, с. 35].

Втім, основну теоретичну базу "інтегрального націоналізму" було напрацьовано в іншому, навмисно для цього створеному часописі: "Заграві", який виходив друком у 1923-24 рр., і який започаткував виокремлення найбільш радикального напрямку українського націоналістичного руху.

"Заграва" постала на тлі кризи у провідній українській партії Галичини – Українській народній трудовій партії (УНТП, також Трудова

партія) – і внаслідок прагнення частини членів підпільної Української військової організації (УВО) створити нову легальну політичну партію, тісно пов'язану з підпіллям. Ці наміри збіглися з політичними амбіціями Донцова, який, порвавши з гетьманським та «уенерівським» таборами, давно вже думав про створення власної націоналістичної партії [27, с. 66]. У першій редакційній статті “Наші цілі” Дмитро Донцов вказує на програмні насправді для українського націоналізму засади: “Заграва є гуртом осіб що не належать і не хочуть належати до жодної існуючої партії. Єднає сей гурт те націоналістичне “Вірую”... се знає лише один абсолют – націю, один категоричний імператив – її волю до життя” [5, 1923, №1, с. 1].

Серед авторів були: Кузьмович, Галущинський, Матчак і Паліїв. Це були колишні старшини українських армій, а Матчак і Паліїв належали до Крайової команди УВО. Від самого початку із «Загравою» тісно співпрацював і генерал-хорунжий Армії УНР Юрко Тютюнник, що стане одією з причин закриття двотижневика. Поява часопису мала свої наслідки і серед конкуруючих ідеологій.

З літа 1923 р. самого Донцова і групу публіцистів, яка гуртувалася довкола часопису «Заграва», у лівій українській пресі почали називати «фашистами». Першою це окреслення вжила щодо «Заграви» газета «Земля і воля» – орган Української соціал-демократичної партії, а фактично й підпільної Комуністичної партії Східної Галичини (в 1923 р. перейменованої на Комуністичну партію Західної України – КПЗУ). Не підписаний автор повідомляв, що фашисти з'явилися «й у нас, на східно-галицькому українському ґрунті» в особі Донцова і групи «Заграви»:

Сам Донцов подібно, як і його далекий «друг» Беніто – це також колишній «великий марксіст-ортодокс», хоч в часі великої війни бачимо його й комівояжером австрійського імперіялізму, відтак

хлібороб-гетьманець, тепер пробує «щастя» на фашизмі. Його братія – це всякі б[увші] сотники, полковники й другі старшини української армії, а теперішні «журналісти» з «Заграви» і «Червоної калини», власники видавництв, фабрик, автомо- білів, професори і т. д. – що за всяку ціну пруться, щоби й надалі бути «сіллю» української землі, «героями» української нації, «корманичами» й панами мас. [...] І вони тепер фашизмом, цею повоєнною недугою, деге- нерацією й здичавінням хочуть «спасати» «вітчину», хочуть всіми засо- бами відбудувати розлітаючийся в руїни капіталістичний лад. [27, с. 72].

В основному ідеї Донцова мали теоретичний характер, але в той же час суттєво вплинули на практичну діяльність ОУН та зміст її пропаганди вже в 1930-х роках. Коротко розглянемо основні тези, описані в його програмній роботі “Націоналізм” [52]:

- **Чинний націоналізм:** Донцов розробив концепцію чинного націоналізму, яка відрізнялася від попередніх форм націоналізму. Він вважав, що націоналізм має бути активним, динамічним і спрямованим на досягнення конкретних цілей, таких як здобуття незалежності та створення сильної національної держави.

- **Воля до влади:** Однією з ключових ідей Донцова була воля до влади, що включала прагнення нації до самовизначення та незалежності. Він вважав, що нація повинна мати сильну волю до влади, щоб зберегти свою ідентичність і протистояти зовнішнім загрозам.

- **Ірраціоналізм та романтизм:** Донцов наголошував на важливості ірраціональних чинників, таких як почуття, інтуїція та віра. Він підкреслював значення романтизму та ілюзійонізму, які

сприяють героїзму і великим діянням, необхідним для національного відродження.

- **Ідеалізм та волюнтаризм:** Донцов пропагував ідеалістичний підхід до націоналізму, де ідеї та воля мають бути основою буття. Він вважав, що національна ідея повинна мати духовну і моральну силу, яка зможе мобілізувати націю до дій.

Серед теоретиків українського націоналізму слід зазначити і Степана Ленкавського, ще одного яскравого ідеолога ОУН, який таки зумів адаптувати складні за змістом і подачею ідеї Донцова. Сам Ленкавський зазначав, що “праці Донцова були занадто трудною лектурою і треба було готувати популярні матеріали” [31, с. 404]. Степан Ленкавський був учасником визначального для націоналістичного руху Конгресу Українських націоналістів 28 січня – 3 лютого 1929 року у Відні [54], який визначив перетворення УВО на ОУН. Існує версія, що Степан Ленкавський проголосив свій справжній пропагандистський хіт міжвоєнного періода – знаменитий Декалог Українського Націоналіста саме на конгресі, але вперше його розповсюджено як вкладку до “Сурми” за червень 1929 року [4, ч. 4-5 (20-21)]. Зміст декалогу наступний:

1. Здобудеш Українську Державу, або загинеш у боротьбі за Неї.
2. Не дозволиш нікому плямити слави, ні честі Твоєї Нації.
3. Пам'ятай про великі дні наших Визвольних змагань.
4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем боротьби за славу Володимирового Тризуба.
5. Пімсти смерть Великих Лицарів.
6. Про справу не говори, з ким можна, а з ким треба.
7. Не завагаєшся виконати найнебезпечнішого чину, якщо цього вимагатиме добро справи.

8. Ненавистю і безоглядною боротьбою прийматимеш ворогів Твоєї Нації.
9. Ні просьби, ні грозби, ні тортури, ані смерть не приневолять тебе виявити тайни.
10. Змагатимеш до посилення сили, слави, багатства й простору Української Держави.

2.3. Радикалізація політичних ідей і поглядів і підпільне видавництво. Часопис “Сурма”, агітка “Як і чому ми боремося з поляками”.

Ідеологія в основному сформована в 1920-х роках в межах УВО, подальша ще агресивніша політика польської адміністрації в пацифікації, полонізації зумовили два визначальних для організованого українського націоналізму фактори: остаточну відмову від легальної політичної боротьби, і радикалізацію боротьби підпільної. Звісно, це вплинуло на зміст і методи пропаганди: легальні видання почали закриватися (“Літературний Вісник”, “Загрва”) тож довелося переводити друк за кордон, першим таким часописом стала газета “Сурма” – спеціалізований орган пропаганди УВО, а згодом і ОУН, що видавалась з 1927 по 1934 рік спершу у Берліні. Як згадує головний редактор та постійний автор “Сурми” Володимир Мартинець це мав бути журнал, що “був би органом не тої чи іншої групи націоналістів, а висловом і репрезентантом всього націоналістичного руху” [1, с. 176]. Часопис мав вигляд журналу форматом А4 і складався спочатку з 8 сторінок, а згодом з 12. Видавав його “реферат пропагандивний” УВО, а редагувала “редакційна колегія”. Наклад “Сурми” становив близько 10 000 примірників, які безкоштовно розповсюджувались на території українських земель під Польщею між членами та симпатиками УВО. Через те, що цей часопис було заборонено в

Польщі, в Галичину журнал передавався нелегально, через членів УВО організаційними каналами. Частина накладу легальним шляхом передавалась українській діаспорі за кордоном, зокрема в США. “Сурму можна було б друкувати і 50 000 і 100 000, і все одно цей наклад розходився б” [1, с. 279].

Набагато важче відбувалось транспортування “Сурми” у Галичину, що супроводжувалось постійним ризиком потрапити до рук чеської, польської та румунської поліції. Щоб зберегти в таємниці місце друкування, з Каунаса почергово висилали поштові пакунки до кількох пунктів за кордоном: до Данціга (Гданськ), Берліна і Праги. З Данціга часопис транспортували в Галичину, а з Берліна і Праги пересилали далі до Тешина і на Закарпаття. Було розроблено маршрути доставки “Сурми” із Чехословаччини до Львова. Перший пролягав через Студене–Лавочне–Стрий; другий – через Воронянку; третій проходив через Карпати. Ще один перехід існував у найвіддаленішій частині Горган через Чорноріцький верх. На Закарпаття “Сурму” висилали більшими пакунками на адреси знайомих гуцулів, які приносили їх до умовлених колиб і там закопували. Через деякий час надходили зв’язкові з Польщі і забирали “скарби” [1, с. 280]. З 1927 до 1930 рр. польській поліції ні разу не вдалося перехопити часопис [33, с. 115].

Якщо узагальнювати, то основним змістом часопису було наступне:

- **Програмні засади та ідеї УВО та ОУН:** Журнал поширював програмні засади та ідеї УВО серед українського населення, пояснюючи, чому існує організація, хто її очолює, які методи використовує, з ким співпрацює, хто її вороги та яка мета боротьби – здобуття Української державності.
- **Історичні та політичні статті:** На сторінках журналу висвітлювались історії національно-визвольних рухів інших народів

(Фінляндії, Ірландії, Польщі), методи та тактика підпільної боротьби, досвід революціонерів різних країн, а також критика польської та радянської політики щодо України.

- **Практичні поради для підпільників:** У виданні друкувались статті, що навчали методів конспірації, ховання підпільних матеріалів, використання шифрів та кодів, основи поведінки під час арештів та допитів. Ці поради були надзвичайно важливими для членів УВО, які діяли в підпіллі.

- **Пропаганда ідей незалежності:** "Сурма" пропагувала ідеї національної незалежності, закликала до збройної боротьби, піднімала бойовий дух українців. Журнал також містив цитати видатних політиків та революціонерів, які підкреслювали важливість боротьби за свободу.

- **Хроніка подій та новини:** На шпальтах журналу публікувались хроніки подій з України та з-за кордону, інформація про арешти, судові процеси над членами УВО та ОУН, а також спогади в'язнів польських тюрем. Важливими були й статті про саботажні дії та індивідуальний терор як методи боротьби [4].

Найпомітнішим і показовим елементом теоретичної пропаганди, яка органічно перепліталася із практичною, можна називати заклики на сторінках підпільного органу, починаючи від провокаційних: «Ідея без діла є мертва!», «З хати до хати! З рук до рук!», продовжуючи застережливими: «Не держіть у себе дома ніяких речей: ні документів чи записок, які можуть доказувати вашу приналежність до УВО», «Вистерігайтесь провокаторів!», «Пам'ятайте, що кожний ваш лист проходить поліційну цензуру» . Спочатку (до квітня 1928 р.) газета обходилася такими простими закликами, але потім, врахувавши досвід пропаганди психологічного враження на сторінках «Сурми» з'являлися заклики

альтернативного та попереджувального значення, наприклад: «Тримайте язик за зубами, та не попадете в тюрму», «Найбільша метода зізнань: відмова зізнань», або такий особливий заклик «Одинока ціль поліції та суду – засудити вас! Одиноке їх средство – ваші зізнання! Одинока ваша ціль в тюрмі – воля! Одиноке ваше средство, що веде до цієї цілі – ваша мовчанка!» Не останню роль відіграла вказівна пропаганда: «Пишіть як найменше листів на волі, зовсім не пишіть у тюрмі! Не один у своїх листах і «приписах» виписав собі довгі літа тюрми» чи «І в тюрмі, стіни мають уха. І в тюрмі, ви окружені провокаторами. Не звірюйтесь тому, ні перед приятелями, не перед іншими особами!» [50, с. 129].

Так само значимими як і періодичні журнали були листівки або агітаційні брошури, короткі і максимально лаконічні за змістом, що поширювалися з рук в руки саме в межах краю. Наведемо найяскравіший приклад подібного пропагандистського матеріалу, який став знаковим в контексті остаточної радикалізації ОУН – це листівка під заголовком “Як і за що ми боремося з поляками” [2] яку Крайова Екзекутива (виконавчий орган ОУН) видала на початку 1931 року після проведення так званої “Другої саботажної акції”. В основному акція полягала у підпалі майна польських поміщиків, осадників і лояльних до польської держави українців. Атакували польські адміністративні приміщення, пошти, руйнували залізничні колії, мости, дороги, зрізали телефонні стовпи. У відповідь польський уряд провів каральні пацифікаційних акцій вересня-жовтня 1930 року. Пацифікація з участю поліції загалом охопила 325 населених пунктів у п'ятнадцяти повітах, а з участю війська — 168 місцевостей у чотирнадцяти повітах; загалом проведено 5195 обшуків, «умиротворено» близько 450 сіл із 3500. [55, с. 91].

Агітка “Як і за що ми боремося з поляками” у найпростіший спосіб викладає основні тези, вдаючись до популярного історичного викладу:

- Польща давній історичний ворог України
- За що нині бореться український народ з поляками?
- Чому польська адміністрація переслідує український національний рух?
 - Якими є способи боротьби українського народу.

Ця листівка тим значима, що її поява є остаточним поділом, що визначив для організованого українського націоналізму те, як пройде для нього останнє десятиліття перед великою війною – у непримиренній боротьбі.

РОЗДІЛ 3

ПРОПАГАНДА В НАЦІОНАЛІСТИЧНОМУ РУСІ: ЗМІСТ, ФОРМИ І МЕТОДИ

3.1. Теорія пропаганди і її зміст.

В цьому питанні найбільш значимі, як нам, видається, є дві праці діячів, що безпосередньо відповідали з пропаганду та комунікації в українському націоналістичному русі – це стаття “Наша тактика” Володимира Мартинця у друкованому органі Проводу Українських Націоналістів “Розбудова Нації” [13] та програма стаття Степана Ленкавського “Внутрішня пропаганда ОУН” [15]. Ці статті умовно можна поділити за призначенням: пропаганда та контрпропаганда

В статті Володимира Мартинця “Наша тактика” йдеться передусім про контрпропагандистські заходи та тактику їх застосування. Оскільки головний ворог – польська держава та польський етнічний елемент при всьому бажанні не міг стати адресатом пропаганди, тактика організованого українського націоналізму тут обмежувалась викриттям урядової дезінформації, метою якої була перш за все дискредитація організацій українських націоналістів, в цьому контексті варто згадати вже вказану нами агітаційну брошуру “Як і за що ми боремося з поляками”[3]. Втім основні контрпропагандистські заходи були спрямовані проти ідеологічних, політичних супротивників саме серед політичних рухів. Перший опонент – це, власне, ті організації, що себе називали націоналістами: “Ось приклад одного з часто вживаних способів виступати проти націоналізму: називаючи себе націоналістами, такі люди ширять перешкоди, ширять анархію і пропаганду, розбиваючи цілісний фронт”, ”З того ясно і недвозначно випливає, що Організація Українських Націоналістів за своєю формою і змістом є і

мусить бути відмінною від усіх інших партійних і класово-політичних угруповань... від унівської групи, УНДО, гетьманьців..." [13, с. 1-2].

В цьому контексті варто згадати "пропагандистський" конфлікт між ОУН і прорадянською Комуністичною Партією Західної України (КПЗУ), який розгорнувся після організованого Крайовим Проводом ОУН вбивства офіцера НКВД Алексея Майлова, як помсти за вчинений совєцьким урядом голодомор 1932-33 років. За наказом керівника Крайового Проводу Степана Бандери, одразу після вбивства Ярослав Карпинець виготовив в Кракові спеціальні повітряні балони для переправлення оунівських відозв і летючок по прикордонним областям Радянської України [40, с. 3-4]. Відповідь контрольованої радянським урядом КПЗУ була своєрідною: називаючи і себе націоналістами, комуністи створюють агітаційно-пропагандистську "відозву" Комуністичного Союзу Молоді. Де, одночасно засуджуючи польський уряд, робиться наголос на дискредитації ОУН, тим самим комуністи, говорячи з націоналістичних позицій, прагнуть чолити визвольний рух проти Польщі: "ОУН ваші чисті бажання та помисли зганьбила, збесчестила... Кому ви в користь? Чи за самостійну, соборну Україну, чи за колонію польських та гітлерівських панів? Судіть!" [40, с 5-7]

Організований український націоналізм міжвоєнного періоду в своїй пропаганді шукав не скільки прибічників, скільки активних учасників підпільної, збройної ідеологічної боротьби і це зумовило зміст самої пропаганди, її інтелектуальне наповнення. Ідеолог українського націоналізму давав предмету нашого дослідження таку характеристику: "Пропаганда якоїсь ідеї – це поширення якнайбільшого числа людей, отже її основними заложеннями, кличами та програмою, прищепляння їм її з наміром кинути до боротьби за її здійснення якнайбільше сил аж до опанування всього життя." [15, с. 240]. Степан

Ленькавський у своїй статті “Внутрішня пропаганда ОУН” визначав наступний зміст пропаганди ОУН:

- Поширювати націоналістичну ідеологію серед всього народу, тим самим борячи ворожі ідеології.
- Поширювати загальні напрямні програми, зокрема відповідні гасла “кличі”, що різко відмежовують націоналізм від інших політичних ідеологій та вказують на реальні і близькі завдання українського народу. Передовсім поширювати гасла української національної революції.
- Підготовлювати настрої до кожної акції, яку ініціює та проводить Організація.

3.2. Практика пропаганди. Форми, методи і засоби.

Основними формами в агітаційно-пропагандистській діяльності ОУН були: організація мітингів, демонстрацій, бойкотів, зборів, відчитів, курсів і вишколів, видавнича справа тощо. Основними засобами в агітаційно-пропагандистській роботі ОУН були:

- Безпосереднє спілкування (передовсім сільські збори, на яких виголошували промови; співи; також ОУН доволі широко використовувала «шепта- ну пропаганду»
- друковане слово (найважливішими засобами була преса, брошури, листівки, відозви, хроніки, військові та революційні посібники, інструкції до населення).

Пропагандистській праці слугували, крім загальних ідеологічних видань, журнали для молоді (шкільної, селянської та ремісничої), а крім того, відповідна праця в різних доступних формах по різних легальних молодіжних товариствах і організаціях, що відтак самі поширювали націоналістичну ідеологію. Надзвичайно ефективними були студентські

та шкільні підпільні націоналістичні гуртки. Саме через шкільну організацію до націоналістичного руху приєднався його майбутній лідер Степан Бандера: “З її (УВО) ідеями і діяльністю я познайомився частково через родинні зв’язки, а ще більш під час праці в підпільній Організації середньошкільників” [56, с. 15].

Також КЕ ОУН у березні—квітні 1932 р. поділила акції: 1) Акції цілю яких є безпосередній фізичний ефект і творять окрему замкнену цілісність; 2) Акції метою яких є досягнення морального ефекту; 3) Акції які носять політичний характер і мають пропагандистські наслідки. І за “тереном поширення”: 1) Локальні (на рівні повіту); 2) Ширші (діє ОЕ ОУН); 3) Загально — крайові — діє КЕ ОУН; 4) Екстериторіальні — поза межами України; в) за часом: 1) Одноразові (екси, роздача листівок); 2) Одноразоводовші; 3) Затяжні (хронічні); г) за засобами: 1) Демонстрації; 2) Страйки; 3) Бойкоти; 4) Революційний терор і саботажі; д) за конструктивізмом: 1) Боротьба з опортуністами, угодовцями та радянофілами; 2) Боротьба за опанування “органічного сектору” (легального); 3) Створення своїх осередків серед легальних товариств і організацій»

Окремо слід наголосити на значенні пісень, які використовувала своїй пропагандистській діяльності ОУН. У спадок від УСС УВО дістався широкий спектр музичних, пісенних творів, але рішенням Проводу ОУН за 1932 рік, було затверджено разом з загальною символікою новий гімн Організації “Зродились ми великої години”, і оголошено конкурс на музичний супровід твору, який згодом виграв композитор Нижанківський. [3, №1-2, 1932 р.]

Було вирішено влаштовувати при великих відділах організаційні бібліотеки, які мали б служити для кращого ідеологічно-політичного вишколу членства та вироблення політичної освіти. Бібліотеки мав

створювати інструктор з референтури пропаганди. Вони мали функціювати при легальних установах, налічувати щонайменше 70 примірників видань і поділятися на п'ять відділів: 1) «Політична публіцистика»; 2) «Історія та практика революційних рухів іноземних держав»; 3) «Українські визвольні змагання 1917—1920 рр.»; 4) «Технічні підручники»; 5) «Пропагандистська белетристика». Серед літератури, наявної в бібліотеках, були усі організаційні видання, 11 робіт Д. Донцова, три — В. Липинського, а також праці Драгоманова, Рудницького, Старосольського, Назарука, Бачинського, Дорошенка, Лотоцького та ін. [58, с. 7].

3.3 Пропаганда і Преса. Видання націоналістів включають кілька ключових періодичних видань, які мали великий вплив на розвиток націоналістичного руху в Україні. Основні з них:

- "Розбудова нації" (1928-1934) - це був теоретичний орган ОУН, основним завданням якого було з'ясування теоретичних проблем українського націоналізму, проведення дискусій з політичними противниками та ознайомлення членів організації з її основними документами.
- "Сурма" (1927-1934) - орган УВО, який поєднував публікації ідеологічно-пропагандистського характеру з військово-політичною проблематикою. Видання виходило за кордоном і нелегально переправлялося в Україну.
- "Український націоналіст" - журнал, що виходив у 1934 році за кордоном. Також слід згадати видання "Націоналіст" (1935-1939), яке виходило у Філадельфії. "Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН на ЗУЗ" та "Юнак" (1932-1933) - нелегальні видання, над якими працювали С. Охримович, І. Габрусевич, Д. Штикало, З. Коссак, С. Ленкавський.

- "Студентський шлях" (1931-1934) - легальне видання, яке багато зробило для поширення ідеології націоналізму.
- "Наш клич" та "Наш фронт" (1933) - тижневики, за редакцією Я. Масляка, хоч "Нашого фронту" вийшло лише одне число. До кінця 1934 року ОУН опинилася без преси – як легальної, так і нелегальної.

Ці видання переважно друкувалися за кордоном і нелегально переправлялись в Україну, що було ризиковано через можливі репресії з боку польської влади. За зберігання нелегальної преси, такої як "Розбудова нації" та "Сурма", польська влада карала ув'язненням. Щоб зменшити ризик перехоплення літератури і пришвидшити її прибуття до пунктів призначення, Крайова Екзекутива прийняла рішення організувати підпільні видавництва на місцях. Наприкінці 1930 р. у селі Завадів Стрийського повіту було створено підпільну друкарню, яка згодом була перенесена в село Монастирець. Матриці виготовляли в одній із львівських друкарень під наглядом членів редакційної колегії на чолі з Євгеном Старухом, а потім перевозили до криївки. За видання матеріалів відповідав О. Гасин - "Лицар", який співпрацював із тодішнім референтом пропаганди КЕ ОУН С. Бандерою. Їх зв'язковим був Григорій Мельник, в обов'язки якого входило постачання паперу, фарби, нафти, харчів тощою З ініціативи Бандери влітку 1931 р. Мельник привіз друкарську машину. Підпільна друкарня працювала, поки 17 січня 1934 р. її не викрила поліція. Там виготовляли брошури, листівки, відозви, декларації. Листівки були присвячені здебільшого певним історичним датам, як-от: річниці Листопадового чину, Акту злуки українських земель, загибелі бойовиків Організації. Наклад листівок і брошур коливався від декількох десятків до 100 тисяч. Тільки під час шкільної акції було розповсюджено 98 тисяч листівок [41].

3.4 Освіта і “Просвіта”.

Те що освітні заклади і загалом – освітня структура – найкращий засіб поширення ідей і пропаганди – історичний факт який не потребує окремого доведення, тож не дивно, що саме на освіту Організація звернула свою особливу увагу. В цьому контексті видається дуже цікавою боротьба за дві наймасовішу освітню організацію Західної України міжвоєнного періода “Просвіта”, яка точилася між ОУН та УНДО.

У 1924 р. уряд Польщі ініціював закон, що забороняв користуватися українською мовою в урядових установах. Також була проведена шкільна реформа, що перетворила більшість українських шкіл на двомовні з переважанням польської мови. У Львівському університеті було скасовано українські кафедри, українці не мали вступати до нього. Забороненими стали слова «українець», «український»; замість них реанімувався термін «русин», «русинський». Польська влада проводила політику колонізації – переселення поляків до Східної Галичини та Волині [1, с. 56–59]. У відповідь національні рухи активізували свою підтримку українських освітніх організацій. Перше, що слід виділити, є товариство “Просвіта”.

Товариство "Просвіта" відіграло важливу роль у формуванні національно-культурної свідомості українців у міжвоєнний період. Воно було створене у відповідь на антиукраїнські течії у культурному житті, зокрема колонізаторську політику цісарської влади та русофільську орієнтацію. Основними завданнями товариства були розвиток української культури, освіта українського народу рідною мовою, ознайомлення українців з духовними та матеріальними цінностями рідного краю, розвиток у них любові та поваги до свого народу та формування бажання працювати на благо нації. У міжвоєнний

період діяльність товариства "Просвіта" була спрямована на усвідомлення українцями своєї національної ідентичності через культурно-освітню, видавничу та суспільно-виховну роботу. За п'ять повоєнних років кількість філій "Просвіти" збільшилася до 96, а читалень до 2934. У 1936 році "Просвіта" мала 83 філії, 3 210 читалень, 1 207 домівок, 3 209 бібліотек із фондом 688 186 книжок, 2 185 театральних гуртків, 1 115 хорів, 138 оркестрів, 550 гуртків самоосвіти, 86 курсів для неписьменних і 262 гуртки просвітянської молоді. [43, с. 57]

При таких масштабах діяльності, не дивно, що за контроль над "Просвітою" між основними українськими політичними рухами: ОУН та УНДО точилась серйозна боротьба. ОУН активно проникала в структуру "Просвіти", де займали серйозні позиції її члени. Наприклад, Семен Магальяс і Богдан Кравців, діячі УВО, були членами Головного віділу "Просвіти". Члени Союзу української націоналістичної молоді (СУНМ) керували роботою багатьох самоосвітніх гуртків товариства і засновували нові читальні "Просвіти". Політичне протистояння між УНДО і ОУН досягло піку після 1935 року, коли УНДО почало схилитися до співпраці з польською владою, що викликало критику з боку ОУН, яка займала дедалі радикальнішу позицію. ОУН, у свою чергу, звинувачувала УНДО в угодовстві і співпраці з польською владою.

На місцевому рівні сільські читальні "Просвіти" стали місцем постійних зустрічей націоналістично налаштованої молоді, де обговорювалися важливі аспекти суспільно-політичного життя і популяризувалися революційні ідеї ОУН. Так, у селі Торки Перемишльського повіту і селі Криве Бережанського повіту члени ОУН

проводили освітні акції в читальнях "Просвіти", знайомлячи присутніх з основними ідеологічними постулатами організації [44, с. 90]

3.5 Церква.

Іван Габрусевич, Ленкавський Степан, Охримович Степан, Степан Бандера – це найкоротший з усіх можливих список ідеологів та членів проводу ОУН, які народилися в родині греко-католицьких священиків, і один цей факт говорить про непересічний вплив церковного середовища як на розвиток самого організованого українського націоналізму, так і на розвиток його пропаганди. У попередньому підрозділі ми згадували про Освіту, як спосіб і засіб впливу. В патріархальному і глибоко релігійному суспільстві Західної України не менший вплив мала і Церква. Більше того саме греко-католицька Церква була основою ідентичності населення, яка за принципом конфесійної приналежності позиціонувала приналежність національну.

Один з основних парадоксів колаборації ідей церковних (греко-католики так само боролись за своє існування в умовах асиміляційної політики польської адміністрації) є те, що основні ідеологи ОУН в особі Донцова та Мартинця були щонайменше агностиками за релігійними поглядами, але musiли формувати ідеї для глибоко релігійної спільноти. Як же агресивна, ніцшеанська ідеологія націоналізму поєднувалась з християнською культурою?

Загалом 3,5 мільйона з п'яти мільйонів населення Галичини називали себе греко-католиками. В ГКЦ в міжвоєнний період було 3, 5 тис храмів та 2,5 тис. священиків. [28, с. 105]. Відносини такої громади з порівняно невеликим гуртом українських націоналістів були неоднозначними, поєднуючи елементи підтримки, співпраці та конфлікту, відображаючи складність політичної та релігійної ситуації в міжвоєнній Галичині.

Різниця у ставленні до націоналізму була значною між двома основними таборами в ГКЦ. Митрополит Андрей Шептицький підтримував ідею широкої розбудови українських національних інституцій, але був проти втручання Церкви в політичну діяльність. Єпископ Григорій Хомишин, засновник Української Католицької Народної Партії навпаки, виступав проти націоналізму в церковному житті. Його ОУН вважала пропагандистом «принизливого угодовства» [20, с. 253-254]

Греко-Католицька Церква (ГКЦ) таки відіграла значну роль у поширенні ідей українського націоналізму в міжвоєнний період, особливо в Галичині. Основні способи цієї підтримки включають:

- **Проповіді та пастирські послання:** Священики активно використовували свої проповіді для підкреслення важливості національної свідомості та боротьби за незалежність. Вони закликали віруючих до участі в національних рухах та збереження української культури і традицій.

- **Освітні заклади:** Церква створювала та підтримувала українські школи та інші освітні заклади, де виховувалася національна свідомість у молодого покоління. Вони ставали центрами розповсюдження ідей націоналізму та української культури.

- **Соціальні та культурні заходи:** ГКЦ організовувала різні соціальні та культурні заходи, зокрема молодіжні зібрання та святкування, які сприяли зміцненню національної ідентичності.

Але було і, свято «Українська Молодь Христові» заплановане на 6 травня 1933 року, яке підкресло конфлікт між духовенством ГКЦ та ОУН. Свято планувалось ідейними супротивниками ОУН з

Католицького Союзу, певний час ширилися чутки, що ОУН навіть готується провести терористичну акцію проти учасників свята [28, с. 279].

ВИСНОВКИ

Український Націоналістичний Рух на Західній Україні на початку 20-х років був самим малочисельним і непримітним політичним гравцем у дуже конкурентному і насиченому політичному полі Другої Речі Посполитої. Починаючи як підпільна військова організація старшин і солдатів УГА, не маючи ресурсів, не маючи видавничих платформ, часописів тощо, він мав всі шанси зникнути. Проте успішна пропаганда, її тактика та стратегія, як би зараз сказали: комунікація, зробила з конспірованої організації, найбільший та найвпливовіший рух міжвоєнної Польщі, який і зараз своїм історичним, ідеологічним бекграундом впливає на соціальну та політичну реальність України.

Успіху пропаганди українського націоналізму, який перш за все залучив до лав Організації найбільш обдаровану молодь, а за тим і широкі маси українського населення Галичини і Волині, сприяло декілька історичних факторів. По-перше – це польська асиміляційна політика, яка включала ряд заходів, спрямованих на полонізацію українців, зокрема, через освіту, культурну сферу та адміністративні методи. Антиукраїнська політика польського уряду сприяла активізації українського національного руху, який знайшов свій вираз у діяльності різних політичних партій і організацій, як легальних, так і підпільних. Найбільш впливовими з них були Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) та Організація українських націоналістів (ОУН). Саме пропагандистськими методами організований український націоналізм демонстративно відмежувався як від УНДО так і від інших організацій, зробивши “осібність” своєю найвпізнаванішою рисою, що дозволило ОУН стати єдиною життєспроможною політичною організацією Західної України, що зустріла і пережила Другу Світову Війну.

Для ефективної пропаганди молодого націоналістичного руху була закладена ідеологічна база українського націоналізму працями таких діячів, як Дмитро Донцов, який розробив концепцію інтегрального націоналізму, та Степан Ленкавський, який адаптував ці ідеї для масового руху. Цього було достатньо, щоб такі, сповнені бажання діяти люди, як Степан Бандера, досягли політичного успіху. Пропаганда та контрпропаганда стали невід'ємною частиною діяльності ОУН. Основні форми та методи включали організацію мітингів, демонстрацій, видавництво газет і журналів, поширення листівок та брошур, а також створення підпільних друкарень. Важливою частиною пропаганди була робота з молоддю та освітніми закладами.

Пропагандистська діяльність ОУН була спрямована не тільки на внутрішню аудиторію, але і на міжнародний рівень, з метою здобуття підтримки для українського націоналістичного руху. Підпільні видання та контрабандне перевезення літератури стали важливим інструментом у боротьбі за національну незалежність. Але не менш значущими були мистецькі акції, такі як поява хіта українського визвольного руху і гімну ОУН “Зродились ми великої години”.

Таким чином пропаганда націоналізму у міжвоєнний період виникала і розвивалась під впливом складних політичних, соціальних та культурних факторів динамічної політичної культури Західної України. Український націоналістичний рух, незважаючи на репресії та перешкоди, зумів створити потужну ідеологічну базу та організаційні структури, які стали основою для подальших визвольних змагань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

Джерела:

1. Мартинець В. Від УВО до ОУН: спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. – Вінніпег: 1949. – 349 с.
2. ЦДАГО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 2
3. Розбудова Нації. – журнал. – Прага: 1928-1934 рр.
4. Сурма. – часопис. – Берлін: 1927-1934 рр.
5. Заграва. – часопис. – Львів: 1923-1924 рр.
6. Петлюра С. Статті, листи, документи. – Т. II. – Українська Вільна Академія Наук в США. – Нью-Йорк: 1979. – 267
7. У.В.О. Видання Пропагандивного відділу Української Військової Організації. – Б.М. – 1929. – 95 с.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління (ЦДАВО) України. – Ф. 4331. – Оп. 1. – Спр. 2.
9. Літературно-науковий вістник. – Вип. 72-80. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1922-1923 рр.
10. Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. – Т. 2: Культурологічна та історіософська есеїстика (1911–1939 рр.) / Відп. ред. і упорядн. О. Баган. – Дрогобич; Львів, ВФ "Відродження", 2012. – 363 с.
11. Донцов Д. Націоналізм. – Лондон-Торонто, 1966. – 363 с.
12. Коновалець Є. Військовий вишкіл // Розбудова нації. – 1928. – Ч. 7/8.
13. Мартинець В. Наша тактика // Розбудова нації. – Прага, 1930. – No 25-26.

14. Український націоналізм: Антологія. Т. 1./Упор. В. Рог. — Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2009. — 384 с.

15. Ленкавський С. Внутрішня пропаганда ОУН // Український націоналізм. Твори / Упор. О. Сич. — Івано-Франківськ, 2002. — Т. 1. - С. 240

16. Конрад М. Націоналізм і католицизм. — Видавництво “Грань”. — Львів: 2003. — 40 с.

17. «Новий почин!». Офіційне повідомлення про Конференцію українських націоналістів у Берліні 3-7 листопада 1927 р. Режим доступу: http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1927.novy_i_pochyn.php

Література

18. Українська військова організація (УВО) в 1920-1928 рр. : короткий нарис / А. В. Кентій, відп ред. С. В. Кульчицький; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України [та ін.]. — Київ: [б.в.], 1998. — 80 с.

19. Васюта, Іван Кирилович. Політична історія Західної України (1918-1939). — Львів: Каменяр, 2006. — 333, [2] с.

20. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів Т. 1: 1920-1939 Мюнхен, 1968 — Мюнхен 1968. — 639 с.

21. Книш З. Власним руслом: Українська Військова Організація від осені 1922 до літа 1924. — Торонто: Срібна Сурма, 1966. — 184 с.

22. Книш З. На повні вітрила! (Українська Військова організація в 1924-1926 роках. — Торонто: Срібна Сурма, 1970. - 422 с.

23. Енциклопедія історії України: Т. 6. Ла - Мі / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2009. - 790 с.

24. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет : [монографія] / С. Квіт. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – Львів: Галиц. вид. спілка, 2013. – 190 с.
25. Українські часописи Львова 1848—1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т.— Т. 3. Кн. 1. 1920—1928 рр.— Львів: Світ, 2003.— 912 с.
26. Українські часописи Львова 1848—1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: У 3 т.— Т. 3. Кн. 2. 1929—1939 рр.— Львів: Світ, 2003.— 928 с.
27. Олександр Зайцев. Дмитро Донцов і “Заграва” (1923–1924). Наукові записки УКУ. – Львів, 2019. – Число XIII. – Серія: «Історія». – Вип. 3. – 312 с.
28. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920—1930-ті роки) / За заг. ред. О. Зайцева; Український Католицький Університет; Центр досліджень визвольного руху. — Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2011. — 384 с., іл.
29. Рій Анастасія: Часопис «Заграва» (1923-1924) – Народження українського інтегрального націоналізму // *Acta studiosa historica*. – 2015. Ч. 6. – С. 106-124.
30. Євген Коновалець та його доба // збірка статей та матеріалів. – Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця, 1974. – с. 476
31. Ленкавський С. Націоналістичний рух на ЗУЗ та 1-й конгрес Українських Націоналістів с. 412 // Євген Коновалець та його доба // збірка статей та матеріалів. – Мюнхен: Фондація ім. Євгена Коновальця, 1974. – 476 с.
32. Зайцев О. Націоналізм як релігія: приклад Дмитра Донцова та ОУН (1920-1930-ті роки). - Наукові записки Українського Католицького

Університету. - Ч. II. Серія «Історія». - Вип. 1. - Львів: УКУ, 2010. - С. 163-189

33. Галайко Б. М. Часопис "Сурма" – пресовий орган пропаганди Української військової організації / Б. М. Галайко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2008. – № 612 : Держава та армія. – С. 114–119.

34. Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 9. // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2005. – Збірник 4.

35. Квіт С. Дмитро Донцов і "Літературно- Науковий Вістник" ("Вістник") на тлі розвитку української літератури і журналістики 20-х - 30-х років. Ідеологічні, естетичні та організаційні принципи : Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.08 / С.М. Квіт ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2000. — 36 с.

36. Квіт С. Націоналізм і релігія. – Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2012. – Збірник 17.

37. Потіха О. – УНДО в суспільно-політичному житті Західної України першої половини 1930-х рр.: дис-я. – Національна Академія Наук. Інститут Народознавства. – Львів, 2011. – 146 с.

38. Життя і діяльність Степана Бандери: документи і матеріали / Редактор і упорядник Микола Посівнич. — Тернопіль: Астон, 2008. — 448 с., іл.

39. Кость С. – Західноукраїнська преса у першій половині ХХ ст. у всеукраїнському контексті.: монографія — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004.— 445 с.

40. Посівнич М. – Відозва «До молодих робітників, ремісників, селян, студентів членів ОУН!» – Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2008. – Збірник 12.

41. Посівнич М. – Становлення Степана Бандери як Крайового Провідника ОУН – Український визвольний рух. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, Центр досліджень визвольного руху, 2008. – Збірник 12.

42. Посівнич М. – Видання Крайової Екзекутиви ОУН 1931 р. – Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху. – Львів, 2003. – Збірник 2.

43. Михайло, Ю. Вплив товариства «Просвіта» на формування національної свідомості. – Літопис Волині 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.spec>

44. Л. Калиняк УНДО і ОУН – боротьба за політичні впливи в «Просвіті» / Калиняк Л. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, – Львів, 2010. – № 19. – С.91

45. Малюта О.В. Львівське товариство «Просвіта»/ Енциклопедія історії України : Т.6 / редкол. В.А. Смолій (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 2009. С. 380.

46. Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.) – К.: Основа, 2009. – 280 с.

47. Дудяк О. Динаміка чисельності польського населення Східної Галичини в першій третині ХХ ст. (За матеріалами переписів 1910, 1921 і 1931 рр.) // Вісник Львівського Університету. Серія історична. Випуск 35–36. Львів. 2000. С. 291–292.

48. Книш З. Становлення ОУН – Торонто: Срібна Сурма, 1970. – 130 с.
49. Гандзюк В. О. Пропаганда в ідеологічному дискурсі газети УВО "Сурма" / В. О. Гандзюк // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Історія. - 2012. Вип. 20. - С. 126-131.
50. Пропаганда в ідеологічному дискурсі газети УВО "Сурма". – Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія. - 2012. - Вип. 20. - С. 126-131
51. Внесок Степана Ленкавського у формування та розвиток ідеології ОУН / О. Сич // Український визвольний рух: наук. зб. — Львів, 2005. — Збірник 4. — С. 230-251.
52. Донцов Д. Націоналізм. – Львів : Видавництво “Нове життя”, 1926. – 273 с.
53. Сосновський М. – Дмитро Донцов. Політичний портрет. – Нью-Йорк- Торонто, 1974. – 417 с.
54. Постанови Великого збору Організації Українських Націоналістів (28 січня – 2 лютого 1929 р.) URL: https://web.archive.org/web/20180716140552/http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/1929.kongres_oun.php
55. "Пацифікація": польські репресії 1930 року в Галичині / Роман Скакун ; Ін-т історії Церкви Укр. катол. ун-ту. - Л. : Вид-во Укр. Католического ун-ту, 2012. - 171 с.
56. Бандера С. – Перспективи української революції. – Київ: Рейнсхаус, 2021. – 1249 с.
57. Кучерук О. Символіка ОУН. – Нумізмати́ка і філателі́стика: журнал. – Київ 2008. – №1. 5 с.

58. Посівнич М. Форми та методи агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН у 1929 – 1939 рр. – Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 2007. – Збірник 9.

59. Політологічний словник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

60. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.][АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні] ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. - Київ : Наук. думка, 1970 - 1980.

61. Cambridge Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/#>

62. Oxford Dictionary URL: <https://www.oed.com/>